

УДК 349.3

Belinska J.

THE ESSENCE AND THE BASIC INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS OF THE UN AND ILO IN SPHERE OF COMPULSORY SOCIAL INSURANCE

Ю.Б. Белінська
*студентка II курсу ОР «Магістр»
юридичного факультету
КНУ ім. Тараса Шевченка*

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ООН ТА МОП У СФЕРІ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Постановка проблеми. Зміцнення України з позиції самостійного, цивілізованого та рівноправного суб'єкта міжнародних відносин вимагає взяття на себе певних зобов'язань, зокрема і приведення різних галузей національного законодавства у відповідність до стандартів міжнародного права. Серед них і законодавство України із питань соціального страхування. Процес приведення у відповідність норм національного законодавства до вимог міжнародного права передбачає ратифікацію основоположних міжнародних документів провідних міжурядових організацій. В умовах ринкової перебудови суспільних відносин в Україні, фінансової кризи, а також зростання рівня безробіття у світі загалом, та в Україні, зумовлюється необхідність вивчення міжнародно-правових стандартів у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування. Водночас, ратифікація Україною Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод та визнання її джерелом права на території України висунуло потребу в забезпеченні реалізації положень Конвенції уповноваженими суб'єктами державної влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами принципів обов'язкового соціального страхування загалом та міжнародним стандартам у цій сфері зокрема присвячені роботи науковців Н.Б. Болотіної, І.О. Гуменюк, В.В. Жернакова, М.В. Лушнікової, А.М. Лушнікова, О.Є. Мачульської, П.Є. Морозова, О.С. Савич, та ін.

Метою статті є проведення аналізу та узагальнення основних міжнародно-правових стандартів ООН та МОП у сфері обов'язкового соціального страхування.

Основні результати дослідження. У вітчизняному законодавстві існує функціональний підхід до участі держави в міжнародних організаціях та укладення міжнародних договорів. Правовою основою для цього існує ст. 18 Конституції України, яка передбачає здійснення підтримки взаємовигідної співпраці нашої держави із метою забезпечення її національних інтересів [1].

На мою думку, під міжнародно-правовими стандартами обов'язкового соціального страхування слід розуміти певні модельні норми, що визнані міжнародним співтовариством у сфері обов'язкового соціального страхування щодо яких визначається перелік прав та обмежень людини у цій сфері, які добровільно взяли на себе обов'язок виконувати держави.

Міжнародні стандарти загальнообов'язкового державного соціального страхування сформувалися головним чином у результаті співпраці держав у рамках міжнародних організацій універсального (ООН), спеціалізованого (МОП) й регіонального спрямування (Рада Європи, Європейський Союз, Союз незалежних держав). Їх збільшення зумовлюється потребами оптимального поєднання глобальних, регіональних та внутрішньодержавних заходів, основна мета яких – ефективна реалізація завдань обов'язкового державного соціального страхування.

Водночас слід виходити із того, що система загальнообов'язкового державного соціального страхування має національний характер, устанавлюється державою самостійно із урахуванням власних історичних, політичних та економічних умов. Так, держава, реалізуючи соціальну функцію, визначає джерело фінансування соціального страхування, створює систему органів, які мають здійснювати певні повноваження та устанавлює критерії надання того або іншого виду соціального забезпечення його розмір та обсяг.

Універсальну систему захисту прав людини, підґрунтя якої складають міжнародно-правові стандарти захисту прав людини, було сформовано в рамках ООН. У п.3 ст.1 Статуту ООН зазначено, що однією із цілей її діяльності є здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем соціального характеру [2].

На відміну від Декларації, Пакти ООН містять ширший перелік прав та передбачають механізм спостереження за їх забезпеченням.

Відповідно до ст.9 Міжнародного пакту «Про економічні, соціальні та культурні права» від 26.06.1945 р., держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування. Із цього визначення можна зробити висновок, що право на соціальне забезпечення не охоплюється лише соціальним страхуванням, а є ширшим за змістом, яке у своєму складі поряд із цією основною його формою містить також інші форми соціального забезпечення.

Хартія соціального забезпечення від 15 лютого 1982 р. уперше на офіційному рівні зафіксувала принципи комплексного підходу до вирішення проблем соціального забезпечення, які можна розглядати у контексті соціального

страхування, це: право на соціальне забезпечення повинно гарантуватися законом кожному громадянину, який живе за рахунок власної праці, тимчасово або постійно втратив працездатність, а також членам сім'ї, які знаходяться на його утриманні; у рамках соціальної політики треба забезпечувати кожному відповідний життєвий рівень за допомогою надання допомог у грошовій або натуральній формі, які повинні обчислюватися виходячи із зростання вартості життя, зарплати та розширення потреб; система соціального забезпечення має поширюватися на всі випадки соціального ризику незалежно від його причини й походження, а саме хвороба, вагітність і пологи, інвалідність, старість, смерть, нещасний випадок на виробництві, професійне захворювання, безробіття; система соціального забезпечення повинна ґрунтуватися на принципах рівноправ'я без будь-якої расової, релігійної або професійної дискримінації, а також незалежно від статі, віку, громадянства, належності до різних виробничих секторів і національного походження. У країнах з різними системами соціального забезпечення потрібно добиватися введення системи, яка щонайкраще забезпечує захист інтересів трудящих; соціальне забезпечення повинно фінансуватися у першу чергу підприємцями, зокрема, за рахунок відрахувань із їх прибутків. Також слід брати участь у такому фінансуванні й державі [3].

Згідно ч.2 ст.14 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р., держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сільських районах, щоб на підставі гендерної рівності забезпечити їх участь у розвитку сільських районів і в одержанні переваг від такого розвитку, зокрема, забезпечують таким жінкам право безпосередньо користуватися благами програм соціального страхування [4].

Однією з найактивніших у питаннях упорядкування відносин із соціального страхування є МОП – міжурядова міжнародна організація, яка є спеціалізованою установою ООН.

За 94 роки існування МОП прийняла 31 Конвенцію і 23 Рекомендації, які внесли істотний вклад у розвиток соціального забезпечення як одного із універсальних прав людини, сформулювавши при цьому для держав-членів конкретні зобов'язання й керівні принципи.

Важливу роль у системі міжнародних соціальних стандартів відіграє Конвенція МОП «Про мінімальні норми соціального забезпечення» від 28.06.1952 р. № 102, яка виокремлює такі види соціальних допомог: медичну; у зв'язку із хворобою; по безробіттю; по старості; в разі трудового каліцтва або професійного захворювання; сімейні; у зв'язку із вагітністю та пологами; по інвалідності [5].

Конвенція МОП «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» від 21.06.1982 р. № 157 деталізує реалізацію положень Конвенції МОП №102 у тому розумінні, що вона стосується важливого принципу міжнародного співробітництва у галузі соціального забезпечення – збереження набутих прав – і визначає механізм узгодження колізій при застосуванні національного законодавства в цій царині. Цей міжнародно-правовий документ стосується медичного обслуговування, допомог на випадок хвороби, по материнству, в разі втрати годувальника, по старості,

по безробіттю й сімейної допомоги. Також він поширюється на всі загальні та спеціальні системи соціального забезпечення – як обумовлені, так і не обумовлені сплачуванням внесків, а також на системи, пов'язані із покладеними законодавством на підприємства обов'язками щодо будь-якої галузі такого забезпечення.

Особливе місце серед документів МОП, присвячених соціальному страхуванню, відводиться Рекомендації «Про встановлення міжнародної системи забезпечення прав у галузі соціального забезпечення» від 20.06.1983 р. № 167, за якою для застосування положень Конвенції МОП «Про основні цілі та норми соціальної політики» і «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення» державам, для яких ці акти мають обов'язкову силу, слід у разі потреби враховувати типові положення й типову угоду з метою укладання дво- чи багатосторонніх угод щодо соціального забезпечення та їх координації. Зокрема, якщо законодавство однієї договірної сторони зумовлює призначення деяких видів допомоги наявністю періодів, накопичених у професії, що підпадає під спеціальну систему, або за потребою у певній професії чи на певній роботі, то при призначенні таких видів допомоги зараховуються тільки періоди, накопичені на підставі законодавства інших договірних сторін у відповідній системі, а за відсутності останньої – в тій самій професії чи на тій же роботі залежно від випадку.

Розмір допомоги з безробіття, передбачений Конвенцією «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття» від 1.06.1988 р. № 168 [6], не може бути менше 50% раніше одержуваної зарплати особи, яка є отримувачем допомоги по безробіттю за системою соціального страхування. В інших випадках її розмір не повинен бути менше 50% або мінімальної, або загальної зарплати робітника низької кваліфікації, або відповідати мінімальному рівню доходу, достатнього для покриття основних життєвих потреб – залежно від того, який з цих трьох варіантів відшкодування є найбільш вигідним для безробітного.

Значний інтерес становить Рекомендація МОП «Про забезпечення прибутку» від 12.05.1944 р. № 67, за якою системи забезпечення доходу повинні зменшувати нестатки й відвертати злидні шляхом відновлення до прийнятних розмірів доходу, втраченого або через непрацездатність (у тому числі і у зв'язку із старістю), або у зв'язку із неспроможністю отримати оплачувану роботу, або через смерть годувальника.

Відповідно до умов Рекомендації витрати на допомогу з урахуванням затрат на адміністрацію слід розподіляти між застрахованими особами, роботодавцями та платниками податків таким чином, щоб це було справедливо для застрахованих осіб і щоб можна було уникнути надзвичайного тягаря для застрахованих, які мають невеликі кошти, або будь-якого порушення виробництва. Організація управління справою соціального страхування повинно бути об'єднана та скоординована в рамках загальної системи служб соціального страхування. Особи, які роблять страхові внески, через свої організації мають бути репрезентовані в органах, що визначають адміністративну політику чи дають поради щодо неї, і пропонують законодавство або розробляють правила.

Другу групу документів утворюють конвенції й рекомендації МОП, що стосуються окремих видів соціального страхування або окремих отримувачів.

Генеральна конференція праці в Рекомендації «Про безробіття» від 29.10.1919 р. № 1, пропонує кожному члену МОП створити дієву систему страхування по безробіттю за допомогою державної системи або системи державних субсидій асоціаціями, регламенти яких передбачають виплату допомоги їх безробітнім членам [7].

Конвенція МОП «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття» від 21.06.1988 р. № 168 присвячується методам захисту права від безробіття. Допомога, що надається у випадках повного безробіття й перерви в одержанні заробітку, спричиненої тимчасовим припиненням виробництва без якогось припинення трудових відносин, виплачується протягом усього часу дії цих обставин. Тим не менше в разі повного безробіття початкову тривалість виплати допомоги може бути обмежено 26 тижнями в кожному періоді безробіття або 39 тижнями протягом будь-якого періоду тривалістю 24 місяці.

Значна увага в Конвенції присвячена юридичним, адміністративним та фінансовим гарантіям реалізації права на захист від безробіття. Так, якщо в одержанні допомоги відмовлено, її виплату тимчасово або зовсім припинено або якщо її розмір оскаржується, то особи, які клопочуться про допомогу, вправі звернутися зі скаргою до організацій, які видають системою допомоги, а потім звернутися до незалежного органу.

Соціальне страхування в разі нещасних випадків на виробництві також урегульовано численними документами МОП. Так, Конвенція МОП «Про відшкодування працівникам під час нещасних випадків на виробництві» від 10.06.1925 р. № 17, встановила, що в разі нещасних випадків на виробництві законодавство щодо відшкодування застосовується до працівників, службовців та учнів, зайнятих на підприємствах, у господарствах або установах – державних чи приватних – незалежно від їх характеру [8]. У разі непрацездатності відшкодування надається не пізніше ніж на 5-1 день після нещасного випадку незалежно від того, чи сплачується воно роботодавцем, установою по страхуванню від нещасних випадків чи установою по страхуванню на випадок хвороби. Потерпілі від нещасних випадків мають право на допомогу медичну, хірургічну й лікувальними засобами, яка буде визнана необхідною внаслідок нещасного випадку. Медична допомога надається за рахунок або роботодавця, або установи по страхуванню від нещасних випадків або установ по страхуванню на випадок хвороби чи інвалідності. Потерпілі додатково мають право на отримання й регулярне поновлення за рахунок роботодавця або страхувальника протезних та ортопедичних засобів, використання яких буде визнано необхідним.

Міжнародно-правове регулювання обов'язкового пенсійного страхування започатковано 29 червня 1933 року Конвенціями МОП № 35 «Про обов'язкове страхування по старості працівників промислових і торговельних підприємств, осіб вільних професій, а також надомників і домашніх службовців» [9], «Про обов'язкове страхування за віком працівників у сільському господарстві» № 36 [10], «Про обов'язкове страхування у разі втрати годувальни-

ка працівників промислових та торговельних підприємств, осіб вільних професій, надомників і домашніх службовців» № 39 [11].

Щодо питань здійснення обов'язкового державного соціального страхування, то МОП зверталась і в документах, які присвячені окремим категоріям працівників, наприклад людям похилого віку, жінкам, морякам та ін.

Так, Конвенція «Про зайнятість жінок до та після пологів» від 29.10.1919 р. № 3 закріплює, що на будь-якому державному або приватному промислому чи комерційному підприємстві або в будь-якому з його філіалів, жінка:

Не повинна працювати протягом наступних 6-ти тижнів після пологів;

Вправі залишити роботу, якщо надасть медичну довідку, якою засвідчується, що пологи в неї, ймовірно, настануть протягом найближчих 6-ти тижнів;

Отримуватиме за час відсутності на роботі допомогу, цілком достатню для утримання її й дитини у здоровому стані, що виплачуватиметься з державних фондів або через систему страхування [12].

Відповідно до ст. 4 Конвенції МОП «Про охорону материнства» від 28.06.1952 р. № 103 передбачає, що жінка, яка перебуває у відпустці у зв'язку із вагітністю та пологами, має право на отримання грошової та медичної допомоги [13]. Розміри грошової допомоги встановлюються законодавством держави таким чином, щоб забезпечити для самої жінки та її дитини належні з погляду гігієни життєві умови й належний рівень життя. Медична допомога полягає у догляді та спостереженні до, під час і після пологів, які надають кваліфіковані акушерки чи лікарі, а також госпіталізацію, причому при можливості надається повна свобода у виборі як лікаря, так і державної чи приватної медичної установи. Грошова та медична допомоги надаються за рахунок або коштів системи обов'язкового соціального страхування, або державних фондів.

Відповідно до Рекомендації МОП «Про працівників похилого віку» від 23.06.1980 № 162 працівники похилого віку, які є безробітними протягом установленого періоду, що передує даті досягнення ними нормального віку виходу на пенсію через старість, за наявності системи страхування по безробіттю повинні отримувати аж до цієї дати допомогу по безробіттю або відповідне грошове утримання [14].

За Рекомендацією МОП «Про працю в риболовецькому секторі» від 14.06.2007 № 188 кожна держава вживає заходи, що забезпечують рибалок захистом на випадок захворювання, травми або смерті при виконанні ними своїх професійних обов'язків, які визначаються згідно з національним законодавством та практикою [15]. Так, з урахуванням особливостей риболовецької галузі такий захист може забезпечуватися за допомогою:

Системи відповідальності, що покладається на власників риболовецьких суден;

Системи обов'язкового страхування, виплати компенсації працівникам [15].

За Рекомендацією МОП «Про ВІЧ/СНІД у сфері праці» від 02.06.2010 р., №200, держави повинні гарантувати, що особи, які живуть із ВІЧ та їх утриманці мали необмежений доступ до медичних послуг незалежно від того, нада-

ються вони державними системами охорони здоров'я й соціального забезпечення чи приватними та іншими системами медичного страхування [16].

Висновки. Таким чином, підсумувавши аналіз міжнародних стандартів у сфері соціального страхування, можна зробити висновок, що Україна при ратифікації актів МОП, зробила основний акцент на тих нормативних актах, які присвячені трудовим та пов'язаним із ним відносинам. Водночас основні Конвенції у сфері соціального забезпечення «№102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», №157 «Про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення», №130 «Про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби», №162 «Про працівників похилого віку», №158 «Про сприяння зайнятості та захист від безробіття» сьогодні так і не ратифіковані. Це, звісно, створює певні перешкоди на шляху до реалізації міжнародних стандартів у галузі праці.

Вважаю, що ратифікація Конвенцій та Рекомендацій МОП у сфері соціального страхування, а особливо – неухильне дотримання їх норм та стандартів – це необхідні умови для успішної реалізації європейських прагнень України. Це у свою чергу вимагає ефективної координації вищого законодавчого органу нашої країни із органами виконавчої влади, як сторони соціального партнерства.

Необхідність у дотриманні міжнародних стандартів обумовлена тим, що хоч і гарантування гідного рівня соціального захисту для населення усієї країни і потребує значних економічних затрат, проте наслідки нехтування цими завданнями будуть коштувати для держави значно більше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.
2. The United Nations Charter, adopted by the UN General Assembly 26.06.1945 р. // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
3. Charter of Social Security: International Document as of 15.02.1982 // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_418
4. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: International Document as of 18.12.1979 // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_207
5. Convention concerning Minimum Standards of Social Security as of 28.06.1952 № 102: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312247
6. Employment Promotion and Protection against Unemployment Convention № 168 // ILO 1919-1956. – Geneva, International Labour Office, Book. 1. – 1991. – 1172 р.
7. Employment Promotion and Protection against Unemployment Convention: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_319

8. Workmen's Compensation (Accidents) Convention: International Document as of 10.06.1925 № 17 // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_043

9. Convention for compulsory insurance for old age workers of industrial and commercial enterprises: International Document as of 29.06.1933 № 35: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_198

10. Convention concerning Compulsory Old-Age Insurance for Persons Employed in Agricultural Undertakings N 36: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_199

11. Convention on obligatory insurance of survivors of workers of industrial and commercial enterprises, liberal professions, home workers and domestic servants as of 29.06.1933 № 39: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_179

12. Convention on employment of women before and after childbirth № 3: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_315

13. Maternity Protection Convention (Revised) as of 28.06.1952 № 103: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_122

14. Older Workers Recommendation N 162 as of 23.06.1980: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_089

15. Convention concerning work in the fishing sector N 188: International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_518

16. HIV and AIDS Recommendation as of 02.06.2010 №200 : International Document // [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_516

Белінська Ю.Б. Сутність та основні міжнародно-правові стандарти ООН та МОП у сфері обов'язкового соціального страхування

Стаття присвячена дослідженню основоположних міжнародних стандартів у сфері обов'язкового соціального страхування. Проаналізовані фундаментальні джерела права, які регулюють принципи обов'язкового соціального страхування.

Ключові слова: обов'язкове соціальне страхування, міжнародні стандарти, ООН, МОП, міжнародні норми, міжнародно-правові акти.

Белинская Ю.Б. Сущность и основные международно-правовые стандарты ООН и МОТ в сфере обязательного социального страхования

Статья посвящена исследованию основных международных стандартов в сфере обязательного социального страхования. Проанализированы фундаментальные источники права, регулирующие принципы обязательного социального страхования.

Ключевые слова: обязательное социальное страхование, международные стандарты, ООН, МОТ, международные нормы, международно-правовые акты.

Belinska J. The essence and the basic international legal standards of the UN and ILO in sphere of compulsory social insurance

The article investigates the fundamental international standards in sphere of compulsory social insurance. In the article analyzed the fundamental sources of law governing the principles of compulsory social insurance.

Keywords: *compulsory social insurance, international standards, UN, ILO, international standards, international legal acts.*

Стаття надійшла до редакції 18.01.2016.